

TUDÓS FŐ – VEKERDI LÁSZLÓ

1924–2009

Ismeretterjesztő, polihisztor, közíró – három megjelölés, amit a hétköznapi értelmiségi diskurzus rendszerint a kétes szellemi rang körülírására használ, ilyesformán tanúsítva némi egészséges ellenszenvet a gügyögésig csökkentett színvonalú népoktatás, a középiskolai tankönyveit újrahasznosító nagyképűség és a napi pártviták kéretlen hozzászólásai iránt. Ám e három megjelölés nagy ritkán ironikus felhang és obligát lekicsinylés nélkül is alkalmazható. Mint például Vekerdi László esetében – írhatnánk, ha nem lenne nyilvánvaló, hogy a nevével megkezdett sort csak komoly nehézségek és súlyos engedmények árán tudnánk újabb nevekkal bővíteni. Jelesül Vekerdi László esetében – írjuk tehát, mert a tavaly elhunyt tudós férfiú valóban ismeretterjesztő, polihisztor és közíró volt egy személyben. Még akkor is, ha maga tüntetőleg beírta e szerény címmel: könyvtáros.

Igaz, Vekerdi Lászlónak volt is mire szerénynek lennie. Életműve, ez a sokáig kedvezőtlen történelmi és politikai körülállások közepette s dacára gyarapodó kollekció már a terjedelmével is tiszteletet parancsolna, ám igazi értéke mégsem a méreteiben rejlik, hanem a változatosságában és – csak látszólagos paradoxon gyanánt – a legkülönfélébb témákhoz közelítő emberi és kutatói érdeklődés, a szemlélet s ha tetszik, az ítéleőrő imponáló egyneműségében. Vizsgálta bár a molekuláris biológia történetét vagy a kora újkori pestisjárványokat, Németh László vagy Isaac Newton működését, Galileo Galilei mechanikáját vagy a középkori Európa kialakulását – Vekerdi dolgozataiból mindegyre ugyanazok az alapvonások, ugyanazok a kérdések s ugyanazok a sosem tolakodó s mégis félreismerhetetlen személyiségjegyek rajzolódtak ki az olvasó szeme előtt.

Így állandó vonásnak bizonyult a tudásközvetítő tevékenység kreatív, a pusztá kompilációk gyártásán jócskán túlterjeszkedő művelése, amit az egykoron erdőmérnöknek készült, utóbb orvosdoktori diplomát és belgyógyászti szakképesítést szerző s végül Rényi Alfréd kutatóintézetében, majd az MTA Könyvtárában lehorgonyzó Vekerdi szerénységében is virtuóz módon gyakorolt. Vállalt szerepének jelentőségét és hálátlanságát egyaránt jól mérte fel: „*A tudomány lemondott a közérthetőségről, az értelmiség pedig lemondott a tudomány megértéséről. Ezt persze egyikőjük se vallhatta be: az értelmiség közismert hiúsága miatt, a tudósok tán növekvő presztízsük féltése miatt. Így aztán maradt rossz kompromisszum gyanánt az ismeretterjesztés.*” Ám e rossz kompromisszum még így is maradandó értékeket teremtett számunkra, gondoljunk csak legendás rádiósorozata, A VÉGES VÉGTELEN történelmi korokon átívelő s a hallgatót további kérdésekre serkentő argumentációjára.

Változhatatlan vonása volt Vekerdi működésének a széles kitekintés gesztusa is, melyet különösebb erőltettség nélkül az atyai példakép és sokszorosan elemzett kultúrhérosz, Németh László egyszemélyes vállalkozásával,

a *Tanúval* rokoníthatunk. A jelenségek rejtett összefüggéseire való rácsodálkoztatás öröme nála – akárcsak Németh Lászlónál – nevelő szándékkal párosult, s egy jól körülírható civilizatórikus eszményt szolgáltat: a nemzeti olvasóközönség pallérozása s az unásig szokott gondolkodási és érvelési sémák megtörése mellett egyszersmind a szerző intellektuális higiéniájának biztosítását is.

Vekerdi tudásközvetítői, elemzői attitűdje, ez már az eddig leírtakból is nyilvánvalóvá válhatott, nem volt posztmodernnek nevezhető, sőt vállaltan korszerűtlennek mutatkozott. S e tiszteletre méltó korszerűtlenség nemcsak a serdülő ifjúságnak szánt munkáit jellemezte (ahol, úgy lehet, az érdeklődésre kapható nagy elbeszélések elhagyhatatlanok), de a posztmodern tudományfilozófiával szemben tanúsított bizalmatlanságát s tudósportréinak markánsan hősi jellegét is. Ilyesformán az 1998-ban megjelentetett főmű, az *ÍGY ÉLT GALILEI* nem érte be a tudományos működés ismertetésével, hanem jósz szerint védőíráttá nőtt mindazokkal a vélekedésekkel szemben, amelyek Galileit udvaroncként vagy épp eretnekként próbálták azonosítani – az ezredvég értelmiségi közönségének elvárásaihoz idomulva. Vekerdi számára ugyanis a tudományokkal való foglalatosság több a kutatási eredmények és falszifikációs eljárások összességénél, s a tudománytörténet több az érvényes felismerések és a meghaladott tévedések lajstrománál. Vekerdi morális tartást és emberi kiválóságot kívánt és vélt kikutatni vizsgált anyagából (Galilei mellett Newton, a két Bolyai s egyebekben a két kortárs, Németh László és Fülep Lajos életművéből), s ha ezt a törekvését a hidegen szenvtelen mérlegetelés avíttnak ítéli is, nekünk nincs okunk kárhozottatni a jelennek mércét állító férfiút. Annál is kevésbé, hiszen mély, inkább leíró jellegű, semmint háborgásra hangszerelt közírói pesszimizmusa, melyet sosem igazított a pártpolitika pillanatnyi hadállásaihoz, nem egy ponton zavarba ejtően érvényesnek tűnhet, akár a közértelmesség jelen állapotáról, akár az európai elitiek lázadásáról érkezett. „[A]hol az értelem elbóbiskol, ott – már Goya nyomatékkaal figyelmeztetett rá – előlopakodnak a kísértetek” – írta még az ezredforduló előtt, s mi aligha tagadhatjuk meg e mondattól aggodalmas fejbólintásunkat.

Maga Vekerdi mindazonáltal sosem érte be a vigasztalan látletelekkel, s nem kereste az érvényesülés királyi útjait sem. Írt, lektorált és fordított: saját művein kívül részben az ő lektori közreműködésének köszönhetjük Simonyi Károly pazar fizikatörténetét, de Georges Duby (*EMBEREK ÉS STRUKTÚRÁK A KÖZÉPKORBAN*) vagy Erwin Panofsky (*AZ EMBERI ARÁNYOK STÍLUSTÖRTÉNETE*) is csak nyert Vekerdi gondos magyarítói munkája révén. Évtizedeken át a hivatalos tudományosság külső határvidékére szorították, s alkalmasint tekintélyes hosszúságú listát lehetne összeállítani mindazokból az állásokból és elismerésekből, katedrákból és dekórumokból, amelyeket Vekerdi László nem vagy csak megkésve nyert el. Mint mondják, nem volt könnyű, simulékony, figyelmét az önreprezentációra és a mindenkori széljárásra összpontosító ember, s így sosem vált belőle főtudós. Inkább megmaradt tudós főnek.

László Ferenc